

СОВЕТ ДАВРИДА СУРХОН ВОҲАСИДАГИ ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ ИШЛАРИ

Бўриев Соатмўмин Донаевич,

Термиз давлат университети доценти, тарих фанлари номзоди

Аннотация. Ушбу мақолада XX асрнинг 50-80 йилларида Сурхон воҳасида йирик сугориши ишларини амалга оширилиши, хусусан, каналлар, ариқлар, зовурлар ва бунёд этилиши масалалари ёритилган. Бундан ташқари, воҳада дашт ерларининг ўзлаштирилиши, агротехник сугоришининг янги тизимига ўтилиши ва ирригация-мелиорация ишлари ҳақида ҳам маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: сугориши тизими, каналлар, ариқлар, сув омборлар, коллектор-дренажлар.

ИРРИГАЦИОННО-МЕЛИОРАТИВНЫЕ РАБОТЫ В СУРХАНСКОМ ОАЗИСЕ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Буриев Соатмумин Донаевич,

Доцент Термезского государственного университета, кандидат исторических наук

Аннотация. В статье рассказывается о проведении масштабных ирригационных работ в Сурхандарьинском оазисе в 50-80-х годах XX века, в частности, строительство каналов, котлованов, котлованов. Кроме того, даётся информация о освоении степных земель в оазисе, агротехнике, переходе на новую систему орошения и ирригационно-мелиоративных работах.

Ключевые слова: ирригационная система, каналы, ручьи (арикы), водохранилища, коллектор-дренажи.

IRRIGATION AND RECLAIM WORKS IN THE SURKHAN OASIS DURING THE SOVIET PERIOD

Buriev Soatmumin Donaevich,

Docent of Termez State University, Candidate of Historical Sciences

Abstract. The article describes the large-scale irrigation work in the Surkhandarya oasis in the 50-80s of the 20th century, in particular, the construction of canals, pits, pits. In addition, information is provided on the development of steppe lands in the oasis, agricultural technology, the transition to a new irrigation system, and irrigation and reclamation work.

Key words: irrigation system, canals, brooks (ariks), reservoirs, collector-drainages.

Қириш. Сурхон воҳаси ўзининг иқлим ва тупроқ шароитлари, шунингдек, ишлаб чиқариш кучлари ва экин майдонининг ниҳоятда катталиги билан ажралиб туради. Совет ҳокимияти олиб борган бир томонлама аграр сиёсатида «Марказ»нинг пахта хом ашёси бўйича топшириқларини бажаришни мақсад қилиб, Ўзбекистонда мавжуд экин майдонларини пахта экишга мослаштириш, жамоа хўжаликларини ташкил этиш ҳисобига пахта ҳосилдорлигини оширишга жиддий киришди. 1930-1940 йилларда халқ хўжалиги муаммолари орасида аграр ишлаб чиқариш муаммоси биринчи ўринда турарди. Бошқарувнинг иккинчи жаҳон уруши ва Сталинча маъмурий тизими аграр соҳага ҳам жиддий зарар етказган эди. Шу даврда қишлоқ хўжалигининг ирригация ва мелиорация соҳаси анча ночор аҳволга тушиб қолган эди. Бунинг асосий сабаби, ирригация ва мелиорация соҳасини ривожлантириш учун ниҳоятда кам маблағ ажратиларди. Қолаверса, урушнинг оғир асоратлари қишлоқ хўжалиги техникасининг кескин

тарзда етишмовчилиги ҳам мавжуд имкониятларни ишга солишга йўл қўймасди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Тадқиқотчилар орасида Сурхон-Шеробод воҳасида ирригация тарихини сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан тўлиқ таҳлил қилиб бера олган академиклар Я.Ғуломов ва Р.Х.Аминовалар эди [1;2]. Уларнинг фундаментал асарларида асосан тарихий манбалар асосида, аграр сиёсат натижалари, босқичлари, таҳлил қилиб берилган. Бу даврда бевосита тадқиқот объекти бўлган Сурхон-Шеробод воҳаси тарихининг турли босқичларига бағишланган бир қатор ишлар ҳам олиб борилди. В.А.Козловскийнинг «Термиз шаҳри тарихи» рисоласида Сурхон-Шеробод аҳолисининг ижтимоий-иқтисодий аҳволи ва суғориш тизими ҳақида маълумотлар келтирилган[3].

А.Рўзиевнинг 1976 йилда чоп этилган «Сурхондарё вилояти» рисоласи Сурхон-Шеробод воҳасини ўзлаштириш тарихи юзасидан муҳим маълумотларни ўз ичига қамраб олган [4]. И.Холиқовнинг монографиясида эса Сурхон-Шеробод чўлларини ўзлаштириш, сув омборлар, каналларнинг қурилиши билан боғлиқ бўлган маълумотлар тақдим этилган [5]. Бу ўринда З.У.Чориевнинг «Ривожланган социализм даврида Сурхон-Шеробод воҳаси кўрик ерларини ўзлаштириш тарихи» номли тадқиқоти ҳам эътиборга лойиқдир [6]. Мустақиллик йилларида С.Н.Турсуновнинг Сурхон-Шеробод воҳасининг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривожига оид бир қатор илмий ишлари эълон қилинди [7].

Тадқиқот методологияси. Мақолада умумий қабул қилинган методлар – ҳолислик, тарихий таҳлил, қиёсий-мантиқий таҳлил, хронологик кетма-кетлик тамойиллари асосида Сурхон-Шеробод воҳасини суғорилиш тарихи ва ўзлаштирилишидаги ирригация тармоқларининг ўрни ҳамда воҳадаги ирригация-мелиорация ишлари баён этилган.

Таҳлил ва натижалар. XX асрнинг 50-80 йилларида Сурхон воҳасида пахта экин майдонларининг оширилиши, ирригация-мелиорация иншоотларини кўплаб қурилиши, ерларнинг агротехник ҳолатини яхшилаш, шўрланишнинг олдини олиш ва шўрни ювиш масалаларига эътибор берилмади. Бундай шароитга қарамай Ўзбекистонда суғоришнинг ирригация, яъни сув иншоотлари қурилишининг янги даври бошланди. 1942 йилда Сурхондарё воҳасида қурилган сув ўтказадиган каналнинг умумий узунлиги 49,3 километр бўлиб, унинг 21 километри Тожикистон Республикаси ҳудудидан, 28 километри эса Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ўтарди. Ушбу магистрал каналнинг қурилиши Сурхон воҳасида йирик суғориш ишларини амалга оширишда муҳим аҳамият касб этди. Чунки кўплаб аҳоли яшаш масканларини сув билан таъминлаш эҳтиёжларини амалга оширишга хизмат қилди. Мазкур канал қурилишида 5 млн м³ ер ишларини бажариб, 29 минг м³ бетон, темир-бетон ва тош-шағал ишларини бажарди. Душанбе-Қоратоғ канали 37 минг гектар бўз ерларни суғориш имконини оширди [8, С.4-5].

Ўзбекистон Компартиясининг X қурултойида қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш, пахта майдонларини кенгайтириш ва унинг ҳосилдорлигини гектар бошига 25 центнерга етказиш вазифасини ўртага қўйди. Шу муносабат билан ирригация қурилиши ва ирригация-мелиорация ишларини механизациялаш ишлари жадаллаштирилди. 1946-1948 йилларда вилоятда ирригация-мелиорация ишларига катта эътибор берилиб, Денов-Юрчи ботқоқлигида мелиорация ишларининг олиб борилиши, Душанбе-Қоратоғ, Ҳазарбоғ ва Занг каналларини қайта таъмирлаш 40 минг гектарга яқин ерларнинг сув таъминотини яхшилаш ва 7 минг гектарга яқин янги ерларни ўзлаштириш имконини берди. Натижада 1948 йилнинг ўзида пахтадан 185 млн.сўм даромад олинди [7, Б.389].

1946-1953 йилларда Ўзбекистонда ирригация сув тармоқларини

ривожлантириш пахтачилик ер майдонларининг кенгайишига, яъни янги ерларни ўзлаштиришга олиб келган [9]. Ўзбекистон Компартиясининг XI қурултойи 1952 йил, сентябрь ойи қарорларида вилоятимизда ҳам ирригация қурилиш ишлари кучайтириб юборилди. Вилоятда пахта ҳосилдорлигининг ошиб бориши, ирригация ва мелиорация ишларини амалга ошириш, шунингдек, Сурхон-Шеробод воҳасида Оқтепа, Оққўрғон, Заркамар манзиллари ва Сурхоннинг ўнг қирғоғидаги Янгиариқ манзилларига сув чиқариш ишлари амалга оширилди. Шунингдек 50-йилларнинг иккинчи ярмида Бешкўтон, Музработ, Истара чўллари ўзлаштирилди [7, Б.396].

Сурхон-Шеробод воҳасида суғориладиган майдонларни кенгайтириш, айниқса, 1949-50 йилларда Шерободдарё ва Занг каналдан Таллимарон манзилига сув ўтказиш орқали канал суғориш тизими иш бошлади. Жарқўрғон ва Термиз туманларининг жамоа хўжаликлари томонидан «Кокайди» ва «Янгиариқ» каналлари қайта таъмирланиб, Сурхондарёнинг ўнг қирғоғидаги Оқтепа манзили, Шўрчи, Жарқўрғон ва Сарийосиё туманларидаги кўриқ ерлар ўзлаштирилди [10, С.8].

Сурхон-Шеробод воҳасида ирригацион-мелиоратив тадбирлар куйидагилардан иборат бўлиб, буларга мавжуд тизимларда сув ишларини яхшилаш шароитларини таъминлаш ва суғориладиган ерлар ва майдонларни ўзлаштириб, қишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантириш белгилаб олинган. Бу эса Сурхон-Шеробод воҳасининг қишлоқ хўжалиги соҳасида суғоришнинг янги тизимига ўтишини, яъни суғориладиган майдонларни кенгайтириш, сувни тежаш ва ернинг шўрланишини олдини олиш масалаларини амалга оширишда муҳим ҳисобланган. Натижада қишлоқ хўжалиги экин майдонлари 1950 йилда 155,2 минг гектар, шу жумладан, 59,7 минг гектар пахта майдонни ташкил этган [9].

Совет ҳукумати Сурхон-Шеробод воҳасида кўриқ ерларни ўзлаштириш мақсадида Учқизил сув омборини қуриш ва 10 минг гектар янги ерни очиш бўйича 1952 йил 2 сентябрда махсус қарор қабул қилган [10].

1957 йил 165 минг кубометрли Учқизил сув омбори қурилган. Ўрта Осиёдаги йирик сув омборларидан бири 800 млн. кубометрли Жанубий Сурхон сув омбори ишга тушган. Сув омборидан Шеробод чўлларига қадар текисликлар ва тоғлар оралаб секундига 110 кубометр сув ўтказадиган 27 километрли магистраль канал ўтказилган. 34,4 минг гектар ер ўзлаштирилиб, “Янгиобод”, “Комсомолобод”, “Советобод”, А.Набиев номли, Ленин номли, Охунбобоев номли совхозлар ташкил топган. Совхоз ишчилари учун посёлкалар қад кўтарди, 147 минг квадрат метр турар жой бинолари фойдаланишга топширилган. Сурхон-Шеробод чўлида 1 та боғдорчилик ва 12 та пахтачилик совхозлари ташкил этилган [7, Б.398-399].

Қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш янги сув иншоотлари, каналлар, сунъий суғориш шохобчаларини тозалаш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш кўзда тутилиб, 1952 йилги махсус қарорни амалга оширишда 27 кишидан Колхозлараро иборат кенгаш тузилган. 1956 йили узунлиги 23 километрли Какайди, узунлиги 90 километрли Занг каналлари ишга туширилган [12, С.92]. Сурхон-Шеробод воҳасининг энг йирик ирригация қурилишларидан бири Занг канали Жанубий Сурхон сув омборидан 28 километр пастда, Жарқўрғон туманининг Арпаоя қишлоғидан бошланади. Занг канали қурилиши тизими икки қисмдан, яъни юқори ва пастки қисмдан иборатдир. Пастки қисмининг ўзи ҳам иккига бўлинади: Таллимаржон каналининг узунлиги 12 километрни ташкил этади. Занг каналининг юқори қисми узунлиги 29 километр бўлиб, Сурхон воҳасидан ўтади ва Таллимаржон, пастки Занг каналларининг юқори қисмидаги ерларнинг учдан икки қисмини сув билан таъминлайди, шунингдек Шеробод воҳасининг жанубий чегараларида жойлашган дашт ерларини суғориш имкониятини ҳам беради. Занг каналининг қайта таъмирланиши натижасида

унинг умумий узунлиги 50 километрга етказилди.

Занг каналини таъминлаш, ростлаш ва ҳимоя ишларига кетадиган йиллик харажатлар 500-850 минг сўмни ташкил қилиб, 1955 йилда 29 минг киши Занг каналини тозалаш ишларига жалб этилди. 1954 йилда “Средазгипроводхлопок” институти томонидан Занг каналини қайта қуриш бўйича қидирув, текширув ишлари амалга оширилди. Шумуносабат билан бош муҳандис Э.М. Бенъяминович раҳбарлигидаги ирригаторлар Занг каналини қайта таъмирлаш ва узайтириш лойиҳасини ишлаб чиқдилар.

Лойиҳа бўйича Жанубий Сурхон сув омбори тўғонидан 28 километр узунликда ва мавжуд Занг каналининг бош иншоотидан 5 километр пастда Сурхондарё ўзанидан сув тақсимлаш тугуни-гидроузели қурилди. Канал Сурхондарёнинг ўнг қирғоғи бўйлаб, дастлаб Ховдаг тепалигининг шарқий томонидан айланиб ўтиб Жарқўрғондан 15 километр узунликда, жанубий томондан эса 24,8 километрга чўзилиб пастки Занг ва Таллимарон бўйлаб оқиб ўтади. Занг каналининг 25,7 километрида Таллимарон сув ости кўприги орқали Қорасув дарёсидан ўтиб, Бешқўтон массиви орқали Музработ сойигача узайтирилган ва у 67-километрга етгач сув айирғич билан тугайди [8, С.100-101].

Ушбу тадбирларни амалга оширишда Занг канали бўйича ўтказилган ер ишларининг умумий ҳажми 400 минг м³, бутун колхозларда ички суғориш ва коллектор тизимини қайта қуриш учун 300 минг м³ ишлар бажарилган. Умумий сарф харажатлар 2,5 млн сўмдан ошган [14]. Шунингдек, Сурхон-Шеробод чўлларида янги суғориш тизимларини қуриш ва коллектор-завурларни ишга тушириш мақсадида механизация кучидан фойдаланилди. Сурхондарё вилоятига 1953 йилда қишлоқ хўжалиги тармоғига 6 мингта трактор ва 2200 та автомашиналар келтирилган [15].

Совет ҳукуматининг КПСС МҚнинг 1953 йил сентябрь пленумида «СССР қишлоқ хўжалигининг кейинги ривожланиши бўйича чоралар ҳақида»ги махсус қарори қабул қилинган [16]. Мазкур қарор бўйича 1953 йил 23-24 ноябрда Ўзбекистон КП Сурхондарё вилояти кўмитасининг пленуми бўлиб ўтган. Пленум 1954 йилдан пахта экин майдонларини 66800 гектаргача, ҳосилдорликни эса 167 900 [17] тоннага етказишни мақсад қилиб қўйган. Шунингдек пленум келажакда, янги ерларни ўзлаштиришни 109 минг гектарга пахта ҳосилини етказиш эса 329 минг [18, С.65] тоннага ошириш бўйича қўшимча қарор қабул қилган.

Сурхон-Шеробод воҳасида суғориладиган ерлар майдони 1955 йилга келиб 158 минг гектарга етиб, Дегрез ва Учқизил сув омборлари қурила бошланган. Бешқўтон ва Музработ массиви томонидаги Қорасув каналига дюкер қурилган. 1954 йилда дюкер орқали Занг канали ва Шеробод дарёсидан сув олиниши билан Бешқўтон массивида 1 минг гектар суғориладиган майдон кенгайган [19]. Шу йили Бешқўтон даштини ўзлаштириш учун Бойсуннинг Дарбанд ва Мачай қишлоқларидан 120-130 нафар киши кўчириб келтирилди [7, Б.402]. Тоғли қишлоқлардан 800 киши кўчирилиб, ушбу массивга Бойсун туманидан 16 та хўжалик ва Шеробод туманидан 3 та хўжалик Бешқўтон массивга кўчириб жойлаштирилди. Бешқўтон массивидаги ирригация ишларини Шеробод, Ангор, Термиз, Жарқўрғон МТСлари амалга оширган [19].

1949-1974 йилларда вилоятда экин майдонлари 64 минг гектарга кенгайди, пахта майдони 53 минг гектардан 106 минг гектарга етди, пахта етиштириш 117 минг тоннадан 236 минг тоннага ўсди. 1965 йилда вилоят 305 минг тоннадан зиёдроқ пахта етказиб берди. 1949-1964 йиллар мобайнида сув хўжалиги ва қишлоқ қурилиши ишларига 163,4 млн. сўм маблағ сарфланди. 1966 йили давлатга 306 минг тонна пахта, 4,0 минг тонна маккажўхори, 8,8 минг тонна шולי, 20,9 минг тонна сабзавот, 3,6 минг тонна картошка, 31,9 минг тонна узум сотилган [7, Б.403-404].

Сурхон-Шеробод воҳасида агротехник, суғоришнинг янги тизимига ўтилиши, ариқларни қазиланишнинг режалаштирилиши, ернинг ҳайдалган қатламини чуқурлаштириш, сув таъминотини тартибга келтириш, механизация воситаларини кенгайтириш натижасида деҳқончилик маданиятини ривожлантириш имкониятлари яратилди. 1954-1958 йилларда мелиоратив ва ирригацион қурилишларда, айниқса сув иншоотларини барпо этишда катта тажрибага эга бўлдилар. 1956-1958 йилларда ички хўжалик каналлари ва ариқларининг узунлиги 1386 километрдан 1401 километргача бўлган кенг майдонларни суғориш ишларини амалга оширишга шароит юзага келди [20].

XX асрнинг 50-60 йилларидан бошлаб, Сурхон-Шеробод воҳасида жамоа хўжаликлари ташкил этилган. 1961 йил 9 февралда Ўзбекистон ҳукуматининг “Сурхон сув омбори базасида Сурхондарё ҳавзасидаги янги ерларни ўзлаштириш ва суғориш бўйича тадбирлар тўғрисида”ги қарорига асосан 1962 йили 2-пахтачилик хўжалиги бўлган “Комсомолобод” ва “Янгиобод” хўжаликлари ташкил этилган [7, Б.402]. Шеробод даштининг Таллимарон ва Бешқўтон манзилларида янги ерлар ўзлаштирилган [21]. Аммо Таллимарон ва Бешқўтон манзилларига кўчиб келган жамоа хўжаликлари техника ва моддий таъминот базаларининг етишмаслиги натижасида, пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари майдонини кенгайтириш имкониятига эга эмас эди. Бу эса ерларнинг мелиоратив ҳолати ёмонлашишига, юзлаб гектар майдонлар экин экишга яроқсиз бўлиб қолишига олиб келган. Жамоа хўжаликлари иқтисодий жиҳатдан ҳали тўлиқ ривожланмаганди.

1957-1958 йилларда «Средазгипроводхлопок» Ўрта Осиё пахтачилик институти ёпиқ горизонтал дренаж қуриш бўйича лойиҳа ишларини амалга оширган. Шўрланган ерларга дренаж мосламаларини ўрнатиш дастлаб, Янгиобод хўжалигида синовдан ўтди. Ерларни суғориш ва ўзлаштиришда дренаждан фойдаланиш самарадорлиги дастлабки йилларда ўз натижасини берди. 1957-1958 йилларда Сурхон-Шеробод воҳасида 4 минг гектар ер ўзлаштирилиб, латок бетон ариқлар ўтказилиб, 58 километрли очик ва ёпиқ коллектор-дренажлар ўрнатилган [22]. Сурхон-Шеробод воҳасида ирригация ва суғориладиган деҳқончиликнинг ривожланиши кенг қамров билан амалга оширилиши натижасида экин майдонлари икки бараварга кўпайган [23]. Шеробод дарёси ҳавзасининг жанубий қисмида экин ерларининг асосий қисми 125 минг гектар бўлиб, 20 минг гектар экин ерлари воҳанинг юқори қисмидаги Хўжайпоқ дарёси ҳавзасида ҳисобланган [24].

Ерларнинг шўрланиши ва ирригация иншоотларининг издан чиқиши, ариқ ва зовурларнинг қазилмаслиги туфайли, тупроқнинг ҳосилдорлиги пасайиб кетишига олиб келди. Сурхон-Шеробод воҳаси хўжаликлари ерларининг шўрланишидан жиддий зарар етди. Шеробод ариғи, «Занг», «Таллимарон» каналларининг яхши тозаланмаганлиги ва қайта таъмирланмаганлиги сабабли, сув танқислиги юзага келиб, шўрланиш юқори бўлганлиги туфайли, ернинг шўрланиши 10 фоиздан 20 фоизгача кўпайган. Шўр ерларни ювишга ҳамда мелиоратив ишларга жиддий эътибор берилмаган, 1958 йилда Сурхон-Шеробод воҳасида 1 минг гектар ер шўрланиб, ернинг мелиоратив ҳолати бузилган [25].

Пахта майдонларини кенгайтириш мақсадида Республика ҳукумати Сурхондарё вилоятида янги сув омборларини, сув ҳавзаларини, каналларини қурилишига кўшимча маблағлар ажратган.

1961 йили Шўрчи туманидаги “ВЛКСМ 30 йиллиги” давлат хўжалиги ҳудудида 800 миллион м³ сув сиғадиган Жанубий Сурхон сув омборини қуришга киришилди. Сув омборининг ўртача мустаҳкамланган бетон деворининг баландлиги 30 метр, тепа кенлиги 10 метр, узунлиги 5,4 км, сув ҳавзасининг умумий сатҳи 65 км² ҳисобланади. Тўғоннинг баландлиги 29 метр, платинанинг ўнг сув ўтказгич қисми бир секундига 150 куб метр, чап қисми 25 куб метр сув

ўтказиш қувватига эгадир. Сурхон сув омбори 86 минг 400 гектар кўриқ ерни суғориш, умуман, 126 минг гектар ерга оби ҳаёт беради [7, Б.406]. Вилоятнинг жанубий ҳудудларининг суғориладиган ерларининг 80 фоизи “Жанубий Сурхон сув омбори” нинг имкониятига тўғри келади [26]. Ушбу “Жанубий Сурхон сув омбори” нинг биринчи навбати қурилиши 1965 йилда 400 млн. м³ сув тўпланиши билан якунланган [27]. 1967 йили “Жанубий Сурхон сув омбори” нинг қурилиш ишлари охирига етди [28, С.2].

1973 йилнинг январига келиб барча суғориш тармоқларининг узунлиги 6185 км га, шу жумладан, атрофи бетонланган 1655 км га ва суғориш тизимларида 817 та ҳар хил муҳандислик–гидротехник иншоотлари қурилди. Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш мақсадида узунлиги 4600 километрли, шу жумладан, 2850 километрли ёпик дренажли коллектор–дренаж тармоқлари юзага келтирилди [7, Б.408-409].

1980 йилларнинг охирига келиб Сурхондарё вилоятида экин экиш агротехникаси бузилиб, ернинг мелиоратив ҳолати ҳам анча ёмонлашган. Очiq коллекторлар тармоғининг йиллар давомида тозаланмаслиги туфайли сув тўпланиши кўпайиб, зах ерлар, яъни минглаб гектар ерлар яроқсиз ҳолатга келиб қолган. Айниқса, Ангор, Музрабод, Шеробод, Қизириқ туманларидаги хўжаликларда буни кузатиш мумкин эди.

Хулоса. Умуман олганда, Сурхон–Шеробод воҳасидаги янги ўзлаштирилган ерлар, бутун Сурхон воҳасидаги ирригация ва мелиорация соҳасида эски суғориш тизимларининг қайта таъмирланиши ва янги магистрал каналлари, сув омборларининг қурилиши аҳолининг яшаш имкониятларини оширишга хизмат қилган. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги соҳасининг ҳам ривожланиши учун шарт–шароитларни юзага келтирган. Бироқ, Собиқ Совет ҳукуматининг амалга оширган қишлоқ хўжалик соҳасидаги ислоҳотлари, янги ерларни ўзлаштириш, суғориш тизимини таъмирлаш ва қайта қуриши Марказ манфаатларига мослаштирилганлиги сабабли, ернинг мелиоратив ҳолати бузилиб, қишлоқ хўжалигида ҳосилдорлик ошган бўлса-да, ернинг шўрланиши ва зах босиши, воҳадаги табиий бойлик ҳисобланган ер ҳосилдорлигининг пасайишига, сувнинг исроф қилинишига ҳамда табиатга эътиборсизлик билан қаралишига олиб келди.

Кўплаб қурилган каналлар, ариқлар, зовурлар ва бунёд этилган сув иншоотлари катта ҳажмда қурилди, бироқ, сувдан фойдаланиш масаласида кўйилган жиддий хатоликлар ва ерларни ўзлаштиришда илмий асосларнинг етарли эмаслиги, сувнинг беҳуда сарфланиши натижасида минглаб гектар ерлар ташландиқ ҳолатга келиб қолишига. Суғориш тизими учун қурилган суғориш тармоқлари узоқ муддатли режа асосида қурилган бўлса-да, бироқ, унинг сифатсизлиги ҳамда сув сиғими, сувни сақлаш имкониятлари тўғри ҳисобга олинманлиги туфайли, уларнинг тезда издан чиқиб яроқсиз ҳолга келиб қолишига сабаб бўлди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Гулямов Я. Г. К изучению древних водных сооружений в Узбекистане. –Т.: «Фан», 1955; Ўша муаллиф. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. –Т.: “Фан”, 1959.

2. Аминова Р.Х. Великое народное движение в ирригационном строительстве Узбекистана (1939-1940 гг). –Т.: «Узбекистан», 1953; Ўша муаллиф. Аграрная политика Советской власти в Узбекистане (1917-1920гг). –Т.: «Изд. АН УзССР», 1963; Аграрные преобразования в Узбекистане в годы перехода Советского государства к НЭПу. –Т.: «Фан», 1965; Ўша муаллиф. Аграрные преобразования в Узбекистане накануне сплошной коллективизации (1925-1929 гг). –Т.: «Фан», 1969.

3. Козловский В.А. История география Термеза. –Т., 1959.
4. Рўзиев А.Н. Сурхондарё вилояти. –Т., “Жайхун”, 1996.
5. Халиков И. История орошения и поливного земледелия в Сурхан-Шерабадской долине. –Т. «Фан», 1977; Ўша муаллиф. Борьба трудящихся республик Средней Азии за орошение крупнейших целинных массивов. –Т.: «Фан», 1982.
6. Чориев З.У. Ривожланган социализм даврида Сурхон-Шеробод воҳаси кўриқ ерларини ўзлаштириш тарихи. Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация иши. –Т., “Ўзбекистон”, 1983.
7. Турсунов С., Қобилов Э., Муртазоев Б., Пардаев Т. Сурхондарё тарихи. – Т., «Шарқ», 2004.
8. Ирригация Узбекистана. –Т.: «Госиздат УзССР», 1959.
9. Сурхондарё вилояти ҳокимлиги архиви, 1-жамғарма, 3-рўйхат, 3-иш, 16-варақ.
10. Истомин М.С. Освоение новых земель в Сурхандарё // Журнал «Социалистическое сельское хозяйство», 1954, №2.
11. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 45-жамғарма, 1-рўйхат, 26-иш, 16-варақ.
12. Народное хозяйство Узбекской ССР за 50 лет. Сборник статистических материалов. –Т., «Узбекистан», 1967.
13. Турсунов С., Тўхтаев А. Жарқўрғон. –Т.: “Фан”, 2008.
14. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 45-жамғарма, 1-рўйхат, 41-иш, 4-5-варақлар.
15. Ленин байроғи, 1970 йил 8 апрель.
16. ЎзПА Сурхондарё вилояти ҳокимлиги филиали архиви. 1-жамғарма, 12-рўйхат, 23-иш, 120-варақ.
17. ЎзПА Сурхондарё вилояти ҳокимлиги филиали архиви. 1-жамғарма, 13-рўйхат, 10-иш, 17-20-варақлар.
18. Сборник документов и материалов Цк КПСС и Советского правительства /1953-1958 гг/. - М.: Политиздат, 1961.
19. ЎзПА Сурхондарё вилояти ҳокимлиги филиали архиви. 1-жамғарма, 13-рўйхати, 93-иш, 112-варақ.
20. ЎзПА Сурхондарё вилояти ҳокимлиги филиали архиви. 14-рўйхати, 11-иш, 123-130-варақлар.
21. «Ленинское знамя», 3 июля, 1954.
22. Илғор Сурхон учун, 1958, 22 декабрь.
23. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 112-жамғарма, 1-рўйхат, 313-иш, 45-варақ.
24. ЎзПА Сурхондарё вилояти ҳокимлиги филиали архиви. 1-жамғарма, 18-рўйхати, 2-иш, 23-варақ.
25. Қизил Ўзбекистон, 1958 йил 15 январь.
26. ЎзР МА, 2483-жамғарма, 1-рўйхат, 1359-иш, 115-варақ.
27. “Ленин байроғи”, 1962 йил, 10-январь.
28. Правила эксплуатация ЮСВ. — Т., 1986.
29. Allamuratov S. A., Dzhuraeva U. C. Irrigation and reclamation works in the Surkhan oasis //Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 88-95.
30. Allamuratov S.A. In the Surkhan own in the soviet period irrigation and land reclamation works //ACADEMICIA: an international multidisciplinary research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5 (S.I.). – С. 110-115.